

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВИХ УМОВАХ НА ОСНОВІ КОНЦЕНТРАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

А.О. ХАРЕНКО, викладач

Уманський державний аграрний університет

В аграрному секторі економіки України з переходом до ринкових відносин відбулися глибокі трансформаційні процеси, які можна характеризувати, як об'єктивні, адже аграрне виробництво функціонує за економічними законами, притаманними національному господарству. Однак глибока економічна криза, помилки в роботі державних органів управління внаслідок відсутності виваженої державної аграрної політики призвели до негативних наслідків аграрної реформи. За рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва Україну відкинуто на десятиліття.

Одним із шляхів поліпшення ситуації у вітчизняному сільському господарстві в процесі формування інституту приватної власності, на нашу думку, слід вважати його подальший розвиток на основі спеціалізації, концентрації та раціональних розмірів підприємств.

Ринкове реформування аграрного сектору економіки в Україні висуває в ряд актуальних дослідження тенденцій, притаманних розвитку світового сільського господарства, однією з яких є концентрація виробництва.

Під концентрацією виробництва розуміють процес зосередження працівників, засобів виробництва, наукових досліджень, інформаційних систем на великих підприємствах.

Поділяємо думку багатьох вітчизняних та іноземних вчених про те, що висока ефективність сільськогосподарського виробництва забезпечується лише у великих підприємствах.

Так, виробничо-економічний ефект великого (за земельними масивами) сільськогосподарського виробництва виявляється у таких моментах (за інших однакових умов):

1. Великі підприємства мають можливість ефективніше використовувати основні виробничі фонди, виробничу і соціальну інфраструктуру, застосувати нову техніку й технологію.

2. Великі підприємства ефективніші й з точки зору раціонального використання землі. Головний ефект полягає в тому, що вони мають набагато більше можливостей для застосування науково обґрунтованої системи чергування культур (сівозмін).

3. Великі підприємства ефективніше використовують робочу силу завдяки спеціалізації та кооперації праці, що сприяє підвищенню її продуктивності.

4. У великих підприємствах є можливість здійснювати первинну обробку або переробку сільськогосподарської продукції, її зберігання і реалізовувати у фірмових магазинах не тоді, коли пропозиція вища від попиту, а у терміни із

сприятливою кон'юнктурою.

5. Великі господарства мають більші можливості щодо закупівлі нової техніки і застосування прогресивних технологій. Так, у США вони, використовуючи досягнення науково-технічного прогресу, здійснюють небачену раніше концентрацію і централізацію сільськогосподарського виробництва, застосовують ресурсощадні технології. Такі господарства дуже продуктивні й високоефективні. У США великі фермерські господарства із середнім розміром земельних угідь 2,7 тис. га виробляють продукції з кожного гектара у 7 разів більше, ніж фермери, які мають приблизно середньостатистичний розмір земельних угідь – 168 га.

Нині науково-технічний прогрес є невід'ємним явищем економічного життя, супроводжується концентрацією виробництва. На нашу думку, в подальшому спостерігатимуться тенденції до скорочення дрібнотоварного виробництва. Так, за матеріалами департаменту рільництва США у найближчому майбутньому передбачається концентрація виробництва 80% сільськогосподарської продукції у 55-60 тис. великих аграрних підприємствах. За іншими оцінками, до 2010 року 1% найбільших ферм зможе виробляти понад половину сільськогосподарських продуктів, які щорічно споживаються у США. Водночас найдрібніші та дрібні господарства, які кількісно переважають, вироблятимуть менше 1% валової продукції, причому кількість ферм, вірогідно, скоротиться від 2,06 млн. до 1,1 млн.

У фермерських господарствах західнонімецьких земель спостерігається тенденція до збільшення обсягів інвестицій при одночасному прагненні до розширення сільськогосподарських угідь, а також до формування ферм із побічним виробництвом.

У країнах Європейського Союзу розвиток сільського господарства супроводжується витісненням дрібних господарств великими. За останні 40 років кількість дрібних фермерських господарств у Західній Європі зменшилась у 4,5 раза, у країнах ЄС – щорічно на 3-6%.

Розглянемо ситуацію у країнах СНД. Сільське господарство Білорусі має таку структуру: 2450 великих товарних агроформувань, що діють на базі колгоспів і радгоспів. Середній розмір агроформувань становить близько 3000 га. Вони виробляють 50% валової продукції сільського господарства і понад 90% товарної, яка надходить на внутрішній і зовнішній ринок; діє 2700 фермерських господарств із середнім розміром близько 25 га угідь, у тому числі 15 га ріллі. Вони виробляють 0,8% валової продукції сільського господарства і близько 0,4 % товарної; налічується понад 1 млн. особистих підсобних господарств населення із середнім розміром більше 1 га. Вони виробляють близько 50 % валової продукції сільського господарства, з якої товарна становить менше 10 %.

Таким чином, основними виробниками товарної продукції в Білорусі є великі сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, закриті акціонерні товариства, кооперативи та ін.).

У великих аграрних формуваннях Росії (сільськогосподарські виробничі

кооперативи – 41%, закриті акціонерні товариства – 14,3%, товариства з обмеженою відповідальністю – 10,4%) за 1990-ті роки площа сільгоспугідь зменшилась на 50 млн. га, однак вони виробляють 92% зерна, 94% цукрових буряків, 86% насіння соняшнику, 70% яєць, 49% молока, 39% м'яса, 38% шерсті, 21% овочів. Селянські (фермерські) господарства, яких налічується понад 261 тис., вирощують 7,1% зерна, 12,6% насіння соняшнику, 2,1% овочів, виробляють 1,7% м'яса і молока. Господарства населення (їх 16 млн.) стали основними виробниками картоплі (92%), овочів (77%), худоби і птиці (59,4%), молока (49,7%). Частка господарств із державною власністю не досягає 10%, вони виробляють сортове насіння та племінну худобу.

Крім того, на нашу думку, в соціальному плані велике підприємство з колективним господарюванням має більші можливості для використання об'єктів соціальної інфраструктури, забезпечивши працівникам досить сприятливі соціально-культурні й побутові умови життя. Проте переваги великотоварного виробництва досягаються тільки у певних межах, тобто з урахуванням раціонального рівня концентрації виробництва. Цей рівень визначається сферою і видом виробництва.

Дія закону концентрації виробництва має свої оптимальні межі щодо розмірів економічно ефективних підприємств. Обмеження переваг великого виробництва в обробітку землі зумовлюється такими чинниками:

1. У сільському господарстві транспортний чинник набуває особливо важливого значення. Йдеться про витрати на внутрішньогосподарські перевезення і переїзди, кількість яких збільшується з підвищенням концентрації виробництва.

2. На підприємствах не раціонально великих розмірів, як правило, зайнято багато працівників. За таких умов важко забезпечити матеріальну заінтересованість і відповідальність кожного члена колективу в ефективному використанні землі й інших засобів виробництва, послаблюється контроль за технологічними процесами, знижується ефективність управління або дорожчає система управління підприємством. Тобто тут рівень концентрації обмежений природними чинниками.

3. Велике виробництво у сільському господарстві вимагає значних земельних площ.

4. У сільському господарстві багато видів виробництв можуть бути рентабельними в межах „малого” і навіть „дрібного” бізнесу, наприклад городництво, садівництво та ін.

5. Досягти ефекту масштабу невеликі підприємства в аграрному виробництві можуть шляхом кооперації між собою, інтеграції з підприємствами третьої сфери АПК, поглиблення спеціалізації.

Отже, підвищення концентрації виробництва на основі раціональних розмірів сприяють розширенню й удосконаленню виробничих та економічних зв'язків між галузями сільського господарства і є однією із передумов виходу сільського господарства України з кризи за сучасних ринкових відносин.